

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

**Projektová výuka výtvarné výchovy
na prvním stupni základní školy - téma „Louka“**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. Linda Arbanová, Ph.D.

Autorka:

Blanka Kalinová

Kounice 2012

CHARLES UNIVERSITY IN PRAGUE

Faculty of Education

Art Education Department

**Project teaching in art education
on primary school - “Meadow“**

Bachelor work

Supervisor:

Mgr. Linda Arbanová, Ph.D.

Author:

Blanka Kalinová

Kounice 2012

Čestné prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu a prameny, ze kterých jsem čerpala.

V Praze dne 10. dubna 2012

.....
Blanka Kalinová

Poděkování

Tato bakalářská práce by nikdy nevznikla nebýt dětí. Děti vlastních a školních. Tedy mojí dcery, mého syna a hlavně mých žáků. To oni mi umožnili projekt zrealizovat. Hodně mi pomohla svou ochotou a vstřícností doktorka Linda Arbanová, která pro mě vypsalala individuální téma a stala se také vedoucí této práce, přestože jich měla až nad hlavu. Vlídňým slovem mne povzbuzovala sestra a kolegové se dělili o mé pracovní povinnosti během celého studia. Vám všem upřímně děkuju.

Název:

Projektová výuka výtvarné výchovy na prvním stupni základní školy - „Louka“

Autor:

Blanka Kalinová

Katedra:

Katedra výtvarné výchovy

Vedoucí práce:

Mgr. Linda Arbanová, Ph.D.

Abstrakt:

Autorka se ve své práci zabývá projektovou výukou výtvarné výchovy. Stanoví si dva hlavní edukační cíle. Na zvolené téma „louka“ vypracovává projekt, který se jí daří z velké části realizovat. Námět je ve své šíři dost bohatý, poskytuje mnoho podnětů k výtvarné práci a dobře propojuje ostatními předměty. Autorka vytváří projekt na základě požadavků školního vzdělávacího programu pro žáky druhé třídy. Tomu odpovídá její volba použitých výtvarných technik jako je kresba, malba, frotáž, koláž, muchláž, vytváření plastik a objektů. Celý projekt strukturuje do osmi částí. Každá obsahuje jiný výtvarný problém. Popis realizace jednotlivých činností doplňuje obrazovou dokumentací a uvádí reflexi žáků i vlastní. V závěru přirovnává rozvoj osobnosti dětí ve své třídě k růstu rostlin na louce.

Klíčová slova:

Projekt - louka - výtvarná práce - základní škola - prožitkové učení.

Title:

Project teaching in art education on primary school - "Meadow"

Author:

Blanka Kalinová

Department:

Art Education Department

Supervisor:

Mgr. Linda Arbanová, Ph.D.

Abstract:

In this bachelor work the author applies herself to the project teaching of Art lessons. She prioritizes two main educational aims. She chooses a topic and prepares „The Meadow“ project. She is successful at its realization. This theme is enough rich in the impulses for visual work in Art lessons and it infuses well the other subjects. The author makes the project on the base of the School Education Programme for the second year. Her choice of graphic technologies goes with it - drawing, painting, collage, frottage, muchlage, making plastics, objects etc. The whole project consists of eight parts. Each one of them contains a different graphic problem. The description of all graphic activities are completed with the visual documentation, the pupil's reflection and the author's own as well. In the ending of her work she compares the development of children's personality in the class with the growing plants on the meadow.

Keywords:

Project - meadow - art work - primary school - experiential learning.

Obsah

1 Úvod	8
1.1 Inspirační a motivační východiska	8
1.2 Charakteristika základní školy, žáků a učitele	9
1.3 Plán a myšlenková mapa projektu	10
1.4 Cíle	11
2 Struktura projektu a specifikace jednotlivých částí	12
2.1 Herbář	12
2.2 Luční víla	12
2.3 Skřítek Trávníček	12
2.4 Padla kosa na trávu	13
2.5 Dráček	13
2.6 Zvuky louky	13
2.7 Motýli	14
2.8 Spánek	14
3 Realizace, reflexe a interdisciplinární kontexty projektu	15
3.1 Příprava	15
3.2 Interdisciplinární kontexty	16
3.3 Realizace a reflexe	17
3.3.1 Herbář	17
3.3.2 Luční víla	18
3.3.3 Skřítek Trávníček	20
3.3.4 Padla kosa na trávu	20
3.3.5 Dráček	22
3.3.6 Zvuky louky	25
3.3.7 Spánek	27
3.3.8 Motýli	29
3.4 Hodnocení	32
4 Závěr	34
Použitá literatura	35

1 Úvod

1.1 Inspirační a motivační východiska

Obrázek 1: Inspirace

Hlavní inspirací k vytvoření projektové řady s námětem Louka mi byla samozřejmě příroda. A za druhé to byla přirozená zvědavost mých žáků.

Výtvarná výchova, jako prožitkové učení napojené na další předměty, dobře uchová v paměti odpovědi na otázky typu: „Proč je tráva zelená?“, „Proč cvrček cvrká?“, „Proč kytičky voní?“, „Kde je motýl v zimě?“ a jiné. Právě možnost propojení estetických, etických, environmentálních a edukačních aspektů mi byla velkou motivační výzvou k práci na projektu. A ještě něco. Domnívám se, že má učitel tzv. „vyhráno“, když ve třídě vznikne tvůrčí atmosféra plná otázek → hledání odpovědí → soustředěného zájmu na dané téma. Práce žáků jde do hloubky, není povrchní. Děti z ní mají radost, dílo se jim pak daří, mají dobré výsledky a z nich potěšení.

1.2 Charakteristika základní školy, žáků a učitele

Ve školství pracuji řadu let. Po působení ve dvou pražských školách jsem již pátým rokem zaměstnaná v menší škole (v letošním roce máme 161 žáků) nedaleko Českého Brodu. Učím na prvním stupni druhou třídu, se kterou jsem vloni začínala. Kolektiv žáků tvoří 24 dětí - 11 chlapců a 13 děvčat. Ve svých sedmi či osmi letech jsou ještě zcela pozitivně naladěni na každou výtvarnou práci. Každé téma je zaujme, každá nová technika je nadchne a chtějí si ji vyzkoušet.

Škola je s rozšířenou výukou tělesné výchovy. Ale naši žáci se neúčastní jenom sportovních soutěží. Jsou úspěšní i v dalších oborech jako je dějepis, literatura, dramatická i výtvarná výchova. Výuka výtvarné výchovy se realizuje formou vyučovací hodiny v časové dotaci jedna hodina týdně. Probíhá v kmenové třídě, v keramické dílně a podle potřeby v exteriérech. Doplnují ji návštěvy galerií, výstav a muzeí. Projektová výuka, ať už jde o projekty malé, velké, jednodenní, krátkodobé či dlouhodobé, je u nás již mnoho let běžnou formou vyučovacího procesu.

Náš školní vzdělávací program pro 1. – 3. období zahrnuje:

Očekávané výstupy	Učivo
- žák rozpoznává a pojmenovává prvky vizuálně obrazného vyjádření, porovnává je a třídí na základě odlišností vycházejících z jeho zkušeností, vjemů, zážitků a představ	- prvky vizuálně obrazného vyjádření, - linie, tvar, barva, objem, světlo
- žák projevuje v tvorbě své vlastní životní zkušenosti, uplatňuje při tom v plošném i prostorovém uspořádání linie, tvary, objemy, barvy, objekty a další prvky a jejich kombinace	- jednoduché vztahy mezi prvky vizuálně obrazného vyjádření (podobnost, kontrast, rytmus), - kombinace prvků, jejich proměny v ploše, objemu i prostoru
- žák vyjadřuje rozdíly při vnímání události různými smysly a pro jejich vizuálně obrazné vyjádření volí vhodné prostředky	- reflexe a vztahy zrakového vnímání k vnímání ostatními smysly, - podněty hmatové, sluchové, pohybové, čichové, chuťové
- žák interpretuje podle svých schopností různá vizuálně obrazná vyjádření, odlišné interpretace porovnává se svojí dosavadní zkušeností	- utváření a zdůvodňování osobního postoje v komunikaci, - odlišné interpretace v rámci skupin, porovnávání s vlastní interpretací
- na základě vlastní zkušenosti žák nalézá a do komunikace zapojuje obsah vizuálně obrazných vyjádření, která samostatně vytvořil, vybral či upravil	- komunikační obsah vizuálně obrazných vyjádření (v komunikaci se spolužáky, rodinou, ve skupině), - obhajování výsledků tvorby dle schopností a zaměření

1.3 Plán a myšlenková mapa projektu

Formy práce:

- myšlenková mapa (asociace),
- vycházky,
- besedy,
- vyhledávání lučních květin v atlasech a encyklopediích,
- vyhledávání živočichů žijících v daném biotopu v literatuře a ve skutečnosti,
- promítání obrázků,
- dramatická hra,
- vlastní výtvarná práce.

Cíle:

- výtvarné,
- environmentální,
- přírodovědné,
- mezipředmětové vztahy.

Výtvarné úkoly:

- naučit žáky neobvyklé výtvarné techniky,
- rozvíjet vizuálně obrazné myšlení - umět rozpoznat malbu, kresbu apod.
- vyplývají ze školního vzdělávacího programu.

Výtvarné řady:

- prázdninový miniherbář lučních květin a travin,
- výroba skřítky trávníčka,
- výsev semen lučních rostlin pod okno třídy,
- pletení věnečku z lučních rostlin,
- luční víla,
- znázornit pohyb kosy při sekání trávy,
- výroba ručního papíru s využitím lisovaných květů,
- zapouštění barev, dokreslování květů tuší,
- sušení sena a výroba dráčků,

- rozvoj smyslového vnímání - poznávání květin čichem a hmatem,
- krátká animace luční kobylky,
- motýl a jeho vývojová stadia,
- „Ten slyší i trávu růst.“ - zvuky louky,
- sběr a sušení bylinek, výroba čajové bylinné směsi.

1.4 Cíle

Hlavní cíle projektu jsou rozvíjet estetické i smyslové vnímání a vnímání světa kolem sebe, prohloubit vztah dětí k přírodě a také to, aby si uvědomily provázanost všech forem života na Zemi. Ráda bych svou prací přispěla k dětskému poznání, že člověk je také jen jednou z těchto forem života. Ostatním není nadřazen, je součástí přírodního společenství, a proto musí přírodu chránit.

Pedagogické cíle:

- rozvíjet vizuálně obrazné myšlení,
- naučit žáky neobvyklé výtvarné techniky,
- učit žáky rozpoznat malbu, kresbu, frotáž, koláž apod.,
- seznámit žáky se základními rostlinnými a živočišnými druhy biotopu „louka“,
- poznávat změny v souvislosti s ročním obdobím,
- rozvíjet komunikační dovednosti (hájí si svůj názor, diskutuje o díle vlastním i těch druhých),
- klást otázky a hledat na ně odpovědi,
- naučit žáky základním vyjadřovacím prostředkům v uměleckých oborech,
- dát žákům prostor k vyjádření svých pocitů.

2 Struktura projektu a specifikace jednotlivých částí

Autorka výtvarného projektu: Blanka Kalinová, ZŠ Kounice

Výchovný a vzdělávací záměr:

- prohloubit u dětí vztah k přírodě a uvědomění provázanosti všech forem života na Zemi,
- rozvíjet estetické i smyslové vnímání a vnímání světa kolem sebe.

Použité techniky: klasické – kresba, malba; netradiční – plastiky, objekty, koláže, frotáže.

Stáří žáků: 7 – 8 let – II. třída.

Časové rozložení: 4 měsíce.

2.1 Herbář

Výtvarný problém: louka v krajině, vnímání barev a vůní.

Motivace: myšlenková mapa – nebo brainstorming + procházka loukou, poznávání rostlin a živočichů; sbírání květin a travin.

Formy práce: výroba miniherbářů – lisování, sušení, lepení, popis, porovnávání s atlasem, zapouštění barev a dokreslování květů tuší.

Průřezové téma: člověk a jeho svět - traviny, luční byliny, části rostlin.

2.2 Luční víla

Výtvarný problém: ochrana lučních biotopů, soužití rostlin a živočichů; černé skládky – zákaz sypání odpadků na louku.

Motivace: úryvek z knížky o víle Amálce.

Formy práce: kresba doplněná frotáží vylisovaných květů.

Průřezové téma: environmentální výchova - ochrana životního prostředí, český jazyk - popis osoby.

2.3 Skřítek Trávníček

Výtvarný problém: Kdy je tráva přítel a kdy nepřítel?

Motivace:krátká dramatizace: „No, nazdar! Máma se bude zlobit, že mám zelený koleno.“

Proč je tráva zelená? Co má skřítek Trávníček na starosti?

Formy práce: barvy louky – diagram ve čtvercové síti, všechny odstíny; výroba objektu z květináče, drnu, zeminy a akrylových barev; vymyšlení krátkého příběhu.

Průřezové téma: Český jazyk - rozvoj verbální komunikace - vypravování.

2.4 Padla kosa na trávu

Výtvarný problém: pozorování lineárních rytmů v kontrastu s klidovou plochou, barva a její odstíny v přírodě, Co je seno a otava?

Motivace: „Padla kosa na kámen“ – motivační rozhovor na význam tohoto přísloví. Čím se dnes seká tráva a čím kdysi (sekačka, traktor, kosa, srp).

Formy práce: malba, míchání barev a jejich odstínů, kombinace barvy s klovatinou, hřeben, kosení trávy a sušení.

Průřezové téma: hudební výchova – píseň „Žádnej neví jako já“, tělesná výchova - cvičení se švihadly.

2.5 Dráček

Výtvarný problém: podmínky života na Zemi, vliv teploty na živé organismy.

Motivace: Jak přežije člověk vysoké nebo nízké teploty? Jak tráva?

Formy práce: výtvarný objekt – zápich – lepenka, dřívka, špejle, seno, provázek, barevný vlnitý papír.

Průřezové téma: pracovní činnosti - práce s přírodním materiálem a papírem.

2.6 Zvuky louky

Výtvarný problém: reflexe a vztah zrakového vnímání k vnímání ostatními smysly (sluch, čich,...).

Motivace: „Ten slyší i trávu růst.“ – beseda: Slyšíme vše, co bychom mohli? – povrchnost!

Formy práce: kresba, krátká animace luční kobylky.

Průřezové téma: člověk a jeho svět - části lidského těla - smysly, český jazyk - slovní druhy.

2.7 Motýli

Výtvarný problém: interpretace svého vizuálně obrazného vyjádření; tvarové symetrie nebo asymetrie.

Motivace: úryvek z knížky Motýli - vývojová stadia hmyzu, plocha barevných šupin motýlího křídla pod lupou – křehkost.

Forma práce: práce ve skupinách, prostorové objekty z barevných papírů, přízí a textilu, muchláž, koláž, asambláž.

Průřezové téma: český jazyk - rozvoj čtenářských dovedností, člověk a jeho svět vývojová stadia hmyzu.

2.8 Spánek

Výtvarný problém: Proč spíme? – biorytmy našeho těla. Kdy spí louka? – louka v ročních obdobích. Je semínko začátkem nebo koncem životního cyklu rostlin?

Motivace: společná četba – Křemílek a Vochomůrka – Jak pěstovali diviznu, píseň „Vstávej semínko, hola-la...“ (ukázky různých typů semen).

Přirovnání ke stupnici C Dur – rytmus života přírody, hudby:

Se – mín – ko – ky – tič – ka – plo – dy

Cé – dé – é – ef – gé – á – há – cé

Formy práce: kresba tuší kolorovaná pastelkami – labyrint na louce pod zemí, v zimě – kořeny, chodbičky, spící živočichové a semínka, setí semínek do květináče.

Průřezová témata: člověk a jeho svět - příroda v zimě, hudební výchova - stupnice C Dur, pracovní činnosti - rozvoj jemné motoriky.

Další možný postup:

Téma bych také nechala spát do jarního období, kdy by mohl projekt pokračovat řadou: pletení věnečků z lučních rostlin – výsev semen pod okno třídy (založení vlastní louky) – sběr a sušení bylinek, výroba čajové bylinné směsi (dárek maminkám) – výroba ručního papíru s využitím lisovaných květů.

3 Realizace, reflexe a interdisciplinární kontexty projektu

3.1 Příprava

Téměř celý projekt se nám podařilo zrealizovat. Začali jsme přípravou již na konci minulého školního roku. Před tématickou vycházkou žáci soutěžili, kdo napíše nejvíce pojmů týkajících se louky. „Bouře v mozku“ trvala krátkých pět minut, ale já jsem byla překvapená množstvím slov, co děti napsaly. Několik žáků mělo patnáct pojmů a Kristýnka dokonce sedmnáct!

Potom jsme vyrazili do přírody. Škola v okrajové části městyse má své výhody. Na kraji louky se červenaly vlčí máky, kalíšky modrých zvonků nám kývaly na pozdrav. Některé kopretiny už odkvétaly, ale jejich bělobu nahradila žlut' lesklých pryskyřníků a droboučké kvítky z květenství třezalek. Škálu barev doplňovala fialová barva kakostů, kostivalů u potoka a růžové bambulky jetelů. Na jejich sladké šťávě si pochutnávali čmeláci a poslední pampelišky zlákaly včely. Z květu na květ poletovali motýli a v trávě, zelené mnoha odstíny, jsme pozorovali hlemýždě, kobylky, pavouky se svými orosenými pavučinami a všelijaké brouky. Z okolních zahrad se linula vůně posekané trávy a zpěv ptáků. Škoda, že mi noční dešť překazil další plány. Chtěla jsem si s dětmi lehnout do trávy, na chvíli zavřít oči, zaposlouchat se a pak zas hledět na nebe, po kterém vítr prohání mraky různých tvarů. Říkat si, co nám ten který připomíná, na chvíli zastavit čas... Nešlo to, už tak byly děti urousané z mokré trávy.

Obrázek 2: Co se děje v trávě

Dalším přípravným krokem byly prázdninové úkoly. S vysvědčením dostali žáci prázdninový zápisníček. Tam měli na první straně pokyny. Dva z nich se týkaly naší budoucí práce:

- Pozoruj přírodu kolem sebe - zapoj všechny smysly - zapisuj si otázky.
- Vytvoř si malý herbář lučních bylin (minimálně pět rostlin).

Zatímco moji žáci odjížděli na prázdniny s tenkým zápisníčkem, já jsem si do kufru přibalila zápisky z přednášek a odbornou literaturu. Nejvíce jsem čerpala z knihy Věry Roeselové „Řady a projekty ve výtvarné výchově“. V srpnu jsem si připravila projekt a těšila se na realizaci.

3.2 Interdisciplinární kontexty

Na začátku školního roku v září jsem ve třídě vyhlásila vzdělávací téma „Louka“. Děti si přinášely různé materiály - články, časopisy, encyklopedie a atlasy. A samozřejmě také svoje malé herbáře. Potom se stala Louka zdrojem, ze kterého jsme čerpali učební látku téměř do všech předmětů. V českém jazyce jsme řadili broučky podle abecedy. Čtenářské dovednosti jsme rozvíjeli vyhledáváním a čtením textů z knih a časopisů. V matematice jsme počítali tečky různému počtu berušek, děti tvořily slovní úlohy a přenášely úsečky, aby zjistily, která luční kobylička doskákala nejdál. Nemálo jsme se zabývali loukou v předmětu Člověk a jeho svět. Žáci poznávali a třídili luční rostliny, pozorovali hmyz a naučili se jeho vývojová stádia. Dny jsme ráno vítali písničkami Travička zelená; Prší, prší; Chválím Tě, Země má; Žádný neví jako já. Dramatické a didaktické hry dětem rozvíjely komunikační dovednosti a smyslové vnímání.

Obrázek 3: Recitace

Obrázek 4: Užitečné informace

3.3 Realizace a reflexe

Postup vlastní realizace projektu byl následující:

3.3.1 Herbář

- časová dotace dvě vyučovací hodiny.

Ten den jsem přinesla kytici lučního kvítí a v keramickém džbánu ji postavila doprostřed koberce v naší třídě. Žáci si připravili své malé herbáře a šátek, který měli mít s sebou. Seděli v kruhu a měli zavázané oči. Já jsem jim postupně dávala do ruky jednu z rostlin. Prvním úkolem bylo pokusit se poznat květinu podle vůně nebo hmatem. Komu se to nepodařilo, sundal si šátek z očí a mohl ji posoudit vizuálně. Pokud stále ještě nevěděl název kytičky, začal ji vyhledávat ve svém herbáři nebo u spolužáků. V závěru motivační části jsme si rostliny porovnali s atlasem a krátce si o nich přečetli. Vysvětlili jsme si, že květiny lákají hmyz svým voňavým nektarem, aby došlo k jejich opylení.

Vlastní výtvarná práce spočívala v zapouštění barev do vlhkého podkladu. Tady se vyskytly první problémy. Netrpěliví „rychlíci“ pouštěli na mokrou čtvrtku řídké vodové barvy s malým množstvím pigmentu a velkým množstvím vody. Proto jim místo barevné louky vznikl za chvíli šedohnědý, kalný rybníček. Pomalejšímu žákovi zase podklad zasychal a barevné skvrny se nezapíjely do sebe. Třetí nezdar se přihodil nedočkavci, který práci nenechal proschnout a z kvítků dokreslených tuší měl černé šmouhy. V závěru vyučování jsme si práci zhodnotili, uklidili pomůcky, třídu a rozloučili se. Měla jsem špatný pocit. Při opravování sešitů můj zrak těkal od stránek na stole na výkresy, které dosychaly na koberci. Rozběhla jsem se za kolegyní výtvarnicí z druhého stupně. „Nic si z toho nedělej,“ chlácholila mě „to dělají ty nekvalitní čtvrtky. Jsou málo klížené a tenké.“ Že měla pravdu, jsem se přesvědčila v knize Raye Smitha *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*¹.

¹ SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Slovart s.r.o., 2000, 352 s. ISBN 80-7209-245-6

Obrázky 5,6,7,8: Práce s herbářem

3.3.2 Luční víla

- časová dotace dvě vyučovací hodiny

K motivaci žáků jsem pro tuto část projektu vybrala kapitolu „Jak víla Amálka nechala stát myslivce Mušku v lese“ z knížky Václava Čtvrťka Pohádkový rok.

„To jednou byla na lesním paloučku mlha, zasvitlo do ní slunce a maličko zafoukal vítr. V mlze se hnulo a vzdychlo. A stojí tu jemná panenka.

Stojí na paloučku v šatech lehkých jako pára a diví se, kde se tu vlastně vzala.

A zamyšlená je.

„Vždyť ani nevím, jak se jmenuju,“ špitá si. „A co“ povídá nakonec, „budu si říkat víla Amálka.“

Bylo odtamtud jen dvanáct kroků ke studánce. Amálka k ní dotančila po špičkách trávy a sklonila se nad vodou. Voda je věrné zrcátko. Amálka se rozhlídla, jestli ji někdo neuslyší a tiše vykřikla:

„Jé, to jsem hezká!“²

Potom jsem dětem vysvětlila techniku dnešní práce a zadala úkol. Žáci si měli vybrat jednu rostlinku ze svého herbáře, překrýt listem papíru a měkkou tužkou nebo pastelkami frotýrovat celý tvar nebo část rostliny. Kresbou pak dotvořit postavu luční víly. Frotáž je jednoduchá výtvarná technika, ale i ona má svá úskalí. Upozornila jsem děti na to, že je třeba pečlivě přidržovat vrchní papír, aby nedocházelo k jeho posouvání. Je také dobré držet tužku či pastelky jinak než při psaní - na plocho. Dovolila jsem dětem vzájemnou výpomoc a pak už jsem jen sledovala, jak všechny nadšeně pracují. S údivem žasly nad tím, jak z prázdné plochy vystupují tvary květů, stonky, lístečky. Dokreslit postavičku se podařilo rychle a s výtvarnou prací jsme byli brzy hotovi.

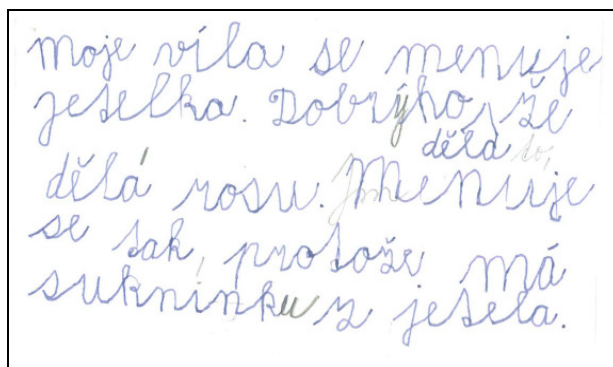
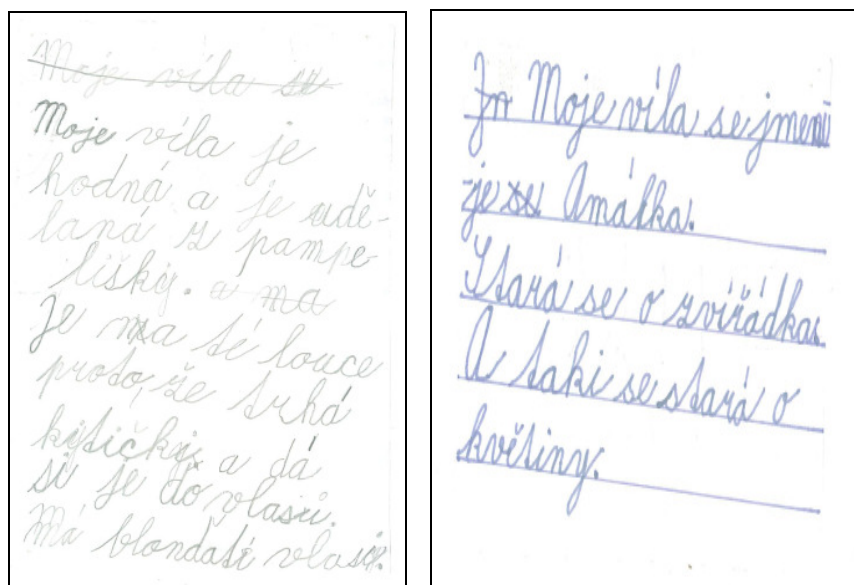
Obrázek 9: Víla Zvoněnka

Obrázek 10: Tančící víla

Dalším úkolem bylo víly pojmenovat a napsat o nich krátký příběh. Tady jsem žasla zase já. Honzíkova Tančící víla dokonale vyjadřovala pohyb, Zvoněnka měla šatičky samý zvoneček a Jetelka sukýnku z jetele. V kruhu na koberci jsme si příběhy přečetli a z toho přirozeně vyplynula beseda o ochraně přírody, černých skládkách a o soužití rostlin, živočichů a člověka. Tentokrát jsem měla úžasný pocit, práce se nám prostě povedla.

² ČTVRTEK, V. *POHÁDKOVÝ ROK*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985. 195 s. ISBN 305-22-857 strana 94

Obrázek 11,12,13: Ukázky žákovských příběhů

3.3.3 Skřítek Trávníček

Tato část projektu se nám nepodařila zrealizovat, protože nastalo deštivé počasí a pracovat se zeminou a vyrývání drnů trávy venku nebylo možné.

3.3.4 Padla kosa na trávu

- časová dotace dvě vyučovací hodiny

Ten den jsme přišli do školy všichni v zeleném oblečení. Výchozím bodem této části projektu se stalo přísloví „Padla kosa na kámen“. Napsala jsem ho na interaktivní tabuli, kde jsme si také promítli několik obrázků louky a pak jsem vyzvala žáky

k zamyšlení nad významem slov. Začal se rozvíjet motivační rozhovor složený z otázek a odpovědí. Dotazy měli žáci a já jsem na ně odpovídala. Co je kosa? Mnohoznačné slovo - náradí na kosení (sekání) trávy nebo obilí, ale také úzký výběžek pevniny do moře. Co se stane, když narazí na kámen? Může se zlomit, otupí se, může se odrazit a ublížit. A já jsem se ptala, čím se tráva seká dnes - doma i na velkých loukách. Řekli jsme si, že seno je první usušená tráva a další sklizni se říká otava. Vysvětlili jsme si, že přísloví znamená, že někdo narazí - na odpor, překážky nebo nesouhlas.

Vzala jsem srp, nůši a děti na školní hřiště a pozemek. Na hřišti jsme se seřadili do tří řad těsně vedle sebe. Každý z nás byl stéblo trávy. Vybídla jsem žáky, aby si všimli, že tvoříme malou louku. Jak by se nám líbilo, kdyby někdo mezi nás naházel odpadky? Jsme všichni zelení, ale naše oblečení není stejné. Napočítali jsme jedenáct odstínů! Potom jsme se přeskupili od nejsvětějšího k nejtmavšímu barevnému tónu. Děti takové hraní neuvěřitelně bavilo a nejvíc se vydováděly, když jejich těla - stébla trávy, rozhýbal vánek, vítr, moje písnička a nakonec kosa! Kosou se stalo švihadlo, kterým jeden žák v kruhu točil a žáci kolem museli švihadlo přeskakovat, jinak by je skosilo. Pak jsme na zadní části pozemku nasekali srpem trávu, nahrabali ji do nůše a donesli do třídy. Rozložili jsme ji na staré povlečení na koberci, abychom získali otavu - cenný materiál na příští práci.

V následující vyučovací hodině se děti rozdělily do dvou skupin podle toho, o jakou výtvarnou techniku měly zájem. První skupina vytvářela diagram ve čtvercové síti - odstíny zelené louky. Práce dovolila dětem experimentovat s barvou. Míchání barev podrobně popisuje Glynis Barnes-Mellishová ve své knize s názvem *Akvarel, úvodní kurs*³. Do základní zelené přidávaly děti postupně další barvy a vzniklé odstíny nanášely do narýsovaných čtverců 3 x 3 cm. Z nich pak všichni dohromady sestavili diagram barev trávy od nejsvětějších odstínů k nejtmavším.

³ BARNES-MELLISHOVÁ, G. *Akvarel, úvodní kurs*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group, k.s., 2007, 128 s. ISBN 978-80-242-1875-5 strana 22 až 27

Obrázek 14: Diagram

Druhá parta měla vyjádřit pohyb stébel trávy a pracovat s rytmem stop, které zanechává hřeben, v barvě zahuštěné klovatinou, úplně stejně, jako když sekáči kosili v době senoseče louky na sušení. Pracovní atmosféra ve třídě byla úžasná. Navíc ji doplňovala vůně posekané trávy, vahnoucí na koberci. Druhý den nám to ve třídě vonělo jako v kupce sena. Naši „votavěnku“ jsem dosušila doma na terase a za týden vrátila zpátky. Měli jsme před sebou pátou část projektu.

3.3.5 Dráček

- časová dotace čtyři vyučovací hodiny

Byla polovina října, venku bylo počasí na draka a nás čekala jeho výroba. Nechtěla jsem draka papírového, nebo snad dokonce igelitového. Toho si dnes každý koupí v papírnictví. Mně šlo o to, aby si žáci vyzkoušeli výrobu objektu z netradičního materiálu. Prostorová tvorba je od malička dítěti vlastní. Rozvíjí jeho haptické dovednosti, vztah k objemu, prostoru a povrchu. Prostorové vyjadřování přináší dětem mnoho dalších podnětů.⁴ Doufala jsem, že se změní dětský pohled na seno. Děti ho přestanou vnímat pouze jako potravu pro býložravce. Zaujme je svou strukturou, tvárností, snadnou dostupností a také třeba svojí vůní. Nemýlila jsem se. Stejně tak tento materiál zaujal

⁴ ROESELVÁ, V. *Prostorová tvorba ve výtvarné výchově pro základní školu 1*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2006. 63 s. ISBN 80-7290-254-7

výtvarnici Zorku Ságlovou (1942 - 2003), jednu z prvních umělců, kteří se v šedesátých letech 20. století zabývali krajinným uměním. Tvořila na přírodních místech a naopak přírodní materiály přinášela do galerie. Instalace Seno - sláma působila v roce 1969 avantgardně a šokovala tehdejší umělecké publikum i odbornou veřejnost.⁵

Motivační rozhovor jsem musela hodně zkrátit, protože se děti nemohly dočkat, až začneme. Z obrázků je zřejmé, jaký byl postup práce a jak silný měla emocionální náboj.

Obrázek 15: První krok

Obrázek 16: Seno hezky šustí

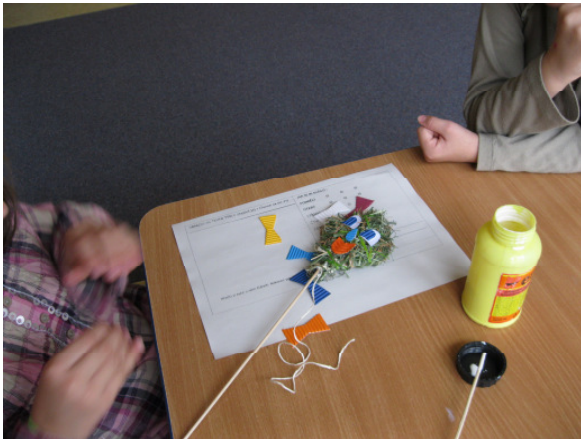

Obrázek 17: Kupka voní

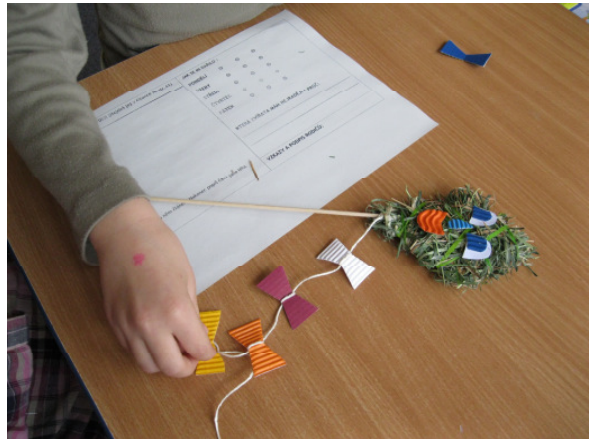

Obrázek 18: Tvar už je hotov

⁵ podrobněji viz článek *Studijní materiál k výstavě - Zora Ságlová* [cit. 9.4.2012]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.iluze55.net/maturita/materialy/Saglova.pdf>>

Obrázek 19: Drak dostává tvář...

Obrázek 20: ...a mašle na ocas

Obrázek 21: Drak už má i výraz

Obrázek 22: A letí...

Výroba dráčků nám zabrala hodně času, ale na druhou stranu nám přinesla velkou radost. A nejenom nám. Výrobky žáci připravili svým rodičům jako překvapení, které si domů přinesli ze třídních schůzek. Jediné, co se nám při výrobě výtvarných objektů nedařilo, bylo udržovat pořádek ve třídě. Seno bylo všude! Z hromádek na lavicích se díky pracovnímu zápalu stávala podestýlka na zemi. Suchá stébla se chytala na oblečení, do vlasů a lepila se na prsty od lepidla. Až na konci hodiny jsem si všimla, že některým dětem napadlo seno i do otevřených aktovek. To nikoho neodradilo a radost z netradiční výtvarné práce nám to nepokazilo. Během celého tvoření jsme si zpívali písničku „Žádněj neví jako já“, až jsme se ji dobře naučili:

„Žádněj neví jako já,
jak se seče votavička,
žádněj neví jako já,
jak se seče votava.

Votava se pěkně seče,
jako když se pole vleče,
žádněj neví jako já,
jak se seče votava.

Žádnej neví jako já,
jak je v noci cesta dlouhá,
žádnej neví jako já,
jak je v noci cesta zlá.

Když já přijdu k mý Dodlice,
ona mě vtevřít nechce.
Žádnej neví jako já,
jak je v noci cesta zlá.“⁶

3.3.6 Zvuky louky

- časová dotace jedna vyučovací hodina

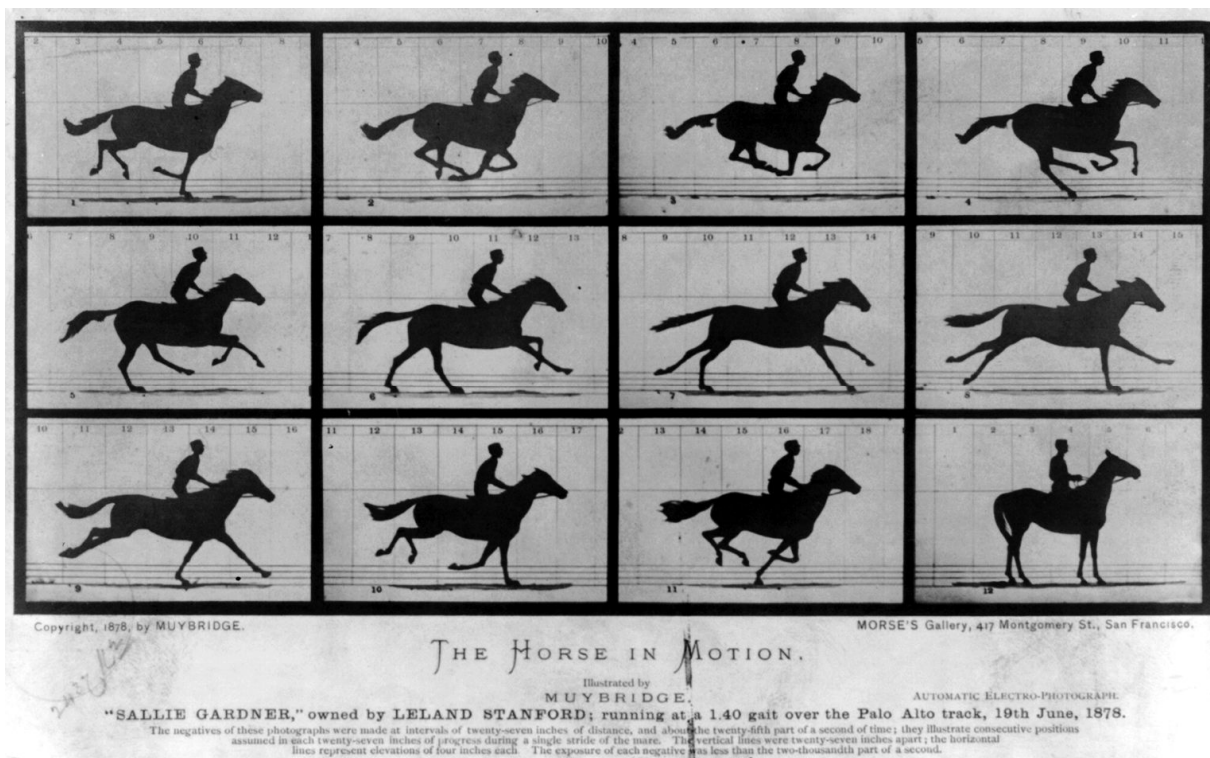
Je pozoruhodné, jak velký je rozdíl mezi vnímáním zrakových vjemů oproti sluchovému vnímání. Řekla bych, že zdravý člověk se ve svém životě orientuje především podle zraku. Od narození se učí rozpoznávat tvary, barvy, linie a od pradávna má potřebu zachytit, to co vidí - své obrazy. Ukládá si je do paměti, aby je posléze vylovil a zhmotnil do uměleckého díla. Tak vznikaly jeskynní malby, reliéfy vytesané do skal i sošky z hlíny, jako třeba Věstonická venuše. Co pravěké „umělce“ motivovalo k jejich zhotovení? Chtěli zkrášlit své obydlí v jeskyni? Vyzdobit úzké stezky klikatící se mezi masivy skal tak, aby karavany nesešly z cesty? Anebo tvořili jen tak z nudy? Tisíce let se nic nemění. Člověk stále touží uchovat krásu, kterou pozoruje kolem sebe. Dnes mají lidé výhodu, mají dokonalou techniku, fotoaparáty, kamery,... Na druhou stranu ale také velkou nevýhodu. Tlak civilizace otupuje jejich smysly, životní tempo se zrychluje, přemíra informací zahlcuje jejich myšlení. Přestávají pozorovat - není čas! Vnímání toho, co vidí, slyší, cítí, nejde do hloubky - jsou povrchní. Svůj život neprožívají, jen tak jsou unášeni proudem času. Jaký život budou jednou žít moji žáci? To možná závisí i na mně. (Třeba si moc fandím. Geny jsou neúprosné, vzor rodičů je daný a rodinná výchova má prvořadý vliv!)

Kvůli rozvoji smyslového vnímání jsem zařadila do projektu část nazvanou Zvuky louky. Jako krátká motivace nám posloužil první díl ze seriálu o životě zvířat na louce (francouzský animovaný seriál *Mrňousci - Minuscule*). Potom se děti rozdělily do skupin a měly za úkol sestavit větu ze slov napsaných na kartičkách (růst, slyší, i, trávu, ten). Za pár minut jsme měli složeno: Ten slyší i trávu růst. Co to znamená? Žáci většinou říkali, že jde o člověka, který hodně dobře slyší. Vůbec si neuvědomovali, že to není možné, aby člověk takhle skutečně slyšel růst trávu. Vysvětlili jsme si pravý smysl přísloví. Jedná se

⁶ KRČEK, J. *Špalíček lidových písní*. 1. vyd. Praha: Albatros nakladatelství a.s., 2008. 109 s. ISBN 978-80-00-02176-8 strana 92

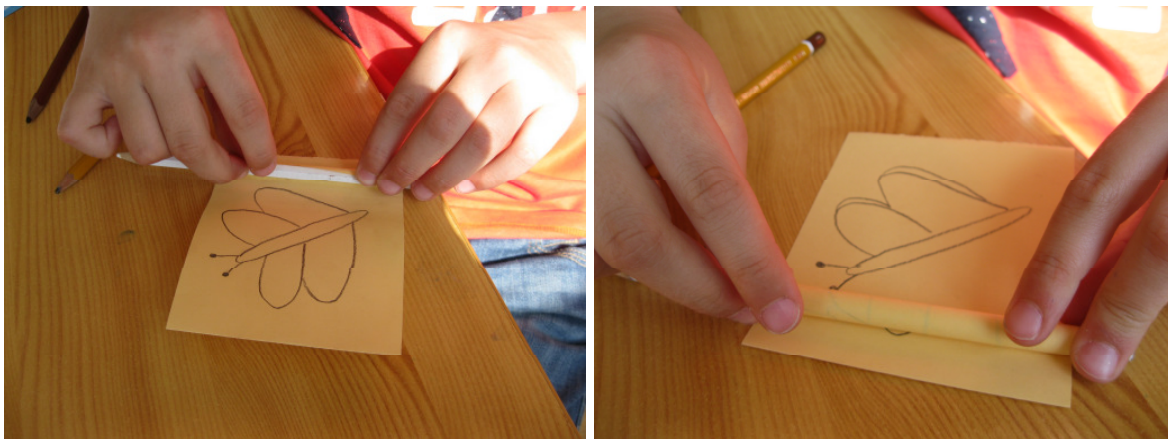
o člověka s nadměrnou fantazií a podezřívavostí, který si domýšlí nepravdivé věci. Druhým úkolem pro skupiny bylo vymyslet co nejvíce zvuků, které můžeme na louce uslyšet. Děti psaly: bzzzz, frrrr, ssss, kvák, hou, íhahá, kap, bū, mé, bé,... No a konečně výtvarnou částí hodiny byla krátká animace luční kobyly, pavouka nebo motýla. Když jsem totiž vymýšlela jednotlivé části projektu, chyběla mi práce, která je krátká, a s obsahem hodiny se opravdu vejdu do 45 minut. S časovou dotací výtvarné výchovy již dávno nejsem spokojená. Věc řeším tak, že si v přípravném týdnu při tvorbě rozvrhu dávám za sebou v jeden den výtvarnou výchovu a pracovní činnosti. Oba předměty pak vyučuji střídavě po čtrnácti dnech ve dvouhodinovém bloku. S malými dětmi, které ještě z poloviny spěchají na autobus, protože k nám do školy dojíždějí z okolních vesnic, bych za 45 minut žádnou práci nedokončila a třída by zůstala neuklizená. Tentokrát se nám to stihnout podařilo. Děti dostaly do lavice papír, který podélně rozstříhly. Každý měl podlouhlý pruh. Ten se přeložil napůl a znovu rozevřel. Do pravé části děti nakreslily luční kobyly, pavouka nebo motýla a kontury obtáhly fixou. Znovu přeložily napůl a tělíčko obkreslily na vrchní díl. Doporučila jsem jim, aby změnily směr nožiček, tykadel, polohu hlavičky, křídel.

Promítli jsme si animaci anglického fotografa a vynálezce Eadwearda Muybridge (1830 - 1904), který je známý svými studiemi pohybu. Při své studii s názvem Horse in Motion použil několik fotoaparátů najednou, aby zachytil jednotlivé fáze běžícího koně.

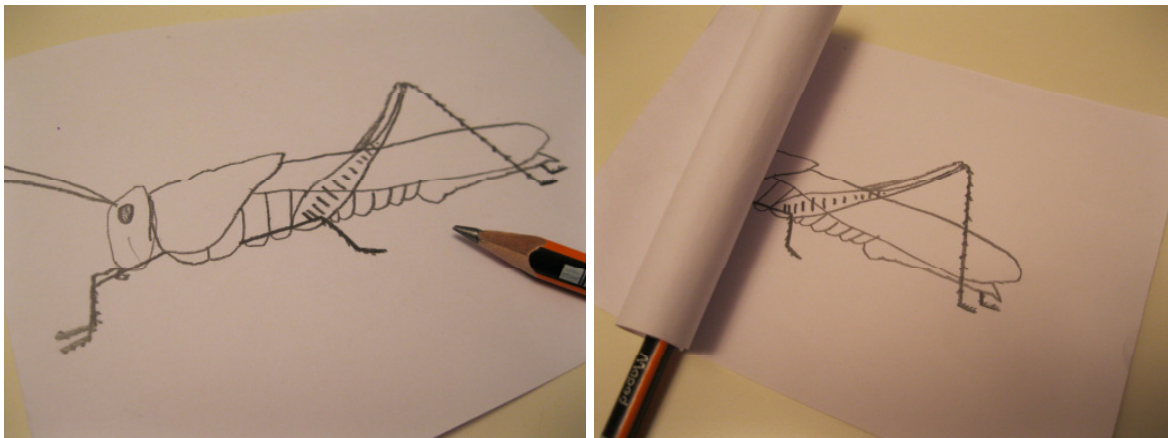

Obrázek 23: Muybridgův kůň v pohybu

Potom děti opět zvýraznily fixou kontury. Nakonec horní díl navinuly na tužku a naše animace mohla začít. Pohybem ruky zleva doprava se vrchní obrázek smotával a zase rozmotával. Optický klam způsobil, že se zvířátko pohybuje. To byl úžas! Děti výskaly radostí. Překvapilo mě, že to nikdo neznal, přestože je to stará hra, se kterou jsme si hodně vyhráli už v mém dětství. Filip byl tak v ráži, že si práci roztrhal a Natálce kobyłka moc neskákala, protože málo pozměnila polohu končetin.

Obrázek 24,25: Animace motýla

Obrázek 26,27: Animace luční kobylinky

Přišla doba adventu a blížil se již tradiční vánoční jarmark. Měli jsme spoustu jiných výtvarných povinností. Louka spala pod sněhem. Až po Novém roce jsme mohli v projektu pokračovat. Na řadu přišla další část projektu.

3.3.7 Spánek

- časová dotace tři vyučovací hodiny

V úvodu jsem použila jako motivační četbu pohádku o tom, jak Křemílek a Vochomůrka pěstovali ze semínka diviznu. V následující besedě jsem kladla otázky: Proč spíme? Co to jsou biorytmy? V jakém ročním období spí „louka“? Kde jsou živočichové? Kam zmizela tráva a kytičky? Jak je možné, že na jaře znovu vyrostou? Je semínko začátkem nebo koncem životního cyklu rostlin? Pak jsme si prohlédli různá semena. Štíhlé obilky trávy, kulaté hrášky, placaté semínko vistárie. Porovnali jsme lipové oříšky s kokosovými ořechy, pecku ze švestky s peckou z manga, jádérka z jablka a děti žasly, jak roztodivná semena se v přírodě nacházejí. Potom si na čtvrtku tužkou načrtly labyrint chodbiček na louce pod zemí, kořeny rostlin, semínka, cibulky, kukly a spící živočichy. Kresbu vytáhly tuší a než mokré kontury oschly, zazpívali jsme si jako Křemílek a Vochomůrka písničku: „Vstávej, semínko, holala, bude z tebe fiala. Vstávej, semínko, holalááá...“ Nakonec černobílé kresby kolorovaly pastelkami.

Obrázek 28: Kresba tužkou

Obrázek 29: Vytahování kontur tuší

Práce se dařila. Radost nám pokazila až „nehoda“ s tuší. Učebna naší třídy je poměrně malá. Lavice jsou do podkovy a uprostřed je koberec. Na něm se srazili dva kluci a jeden z nich vylil tuš z kelímku. Odněs to koberec i nový svetr od Ježíška. Ten Adamovi maminka vyprala, ale na koberci máme i přes několikeré čištění skvrny. Co se dá dělat. Tuš je potvora. A nakonec - velcí umělci také přinášeli jisté oběti.

Obrázek 30: Kresba tuší

Obrázek 31: A spali a spali...

Obrázek 32: Hotová práce

Obrázek 33: Louka v zimě

3.3.8 Motýli

- časová dotace dvě vyučovací hodiny

Poslední prací, kterou se mi podařilo s dětmi realizovat, byla řada nazvaná Motýli. K motivování žáků jsem nejprve přečetla hezká slova Josefa Mouchy v úvodu jeho knihy Motýli: „...Octli jste se někdy v létě na mýtině oživené rubínovými ohniváčky, sametovými černopláštníky nebo některými jejich příbuznými, babočkami, jejichž křídla září nejkrásnějšími barvami? A což naši modrásci, odrážející křídly blankytnou modř letní oblohy?

Motýli patří do naší přírody tak, jako jarní píseň drozda, šumění lesů nebo lán vlnícího se obilí. Jak to je smutné, když zavane studený vítr a srazí na zem posledního motýla, který hyne hladem a zimou!

Umírá jedinec, ale jeho rod přečkává nepříznivé období zimy v úkrytech dutých stromů, v jeskyních, pod listím... Hluboko v zemi leží kukla, pod mechem odpočívá

housenka, na větvi jsou přilepena droboučká vajíčka. V různých podobách přečkávají motýli zimu, aby se z jara probudili k novému životu...“⁷

Pro vlastní výtvarnou práci se východiskem stalo pozorování. Lupou a dětským mikroskopem jsme sledovali křídla motýla. Jejich křehkost, strukturu naskládaných šupinek, tvarovou rozmanitost, barevnost. Všimli jsme si, že má tělo pokryté drobnými chloupky. Z něho vyrůstají tři páry nohou, dva páry křídel a jeden pár tykadel. Také jsme si řekli mnoho zajímavostí. Díky pestrosti území naší republiky se zde vyskytuje více než 3000 druhů motýlů. Z nich nejhojnější je babočka kopřivová a na loukách okáč luční. Každé rostlinné společenství je domovem charakteristických druhů motýlů. Tito drobní tvorečkové většinou nevydávají žádné zvuky. Výjimkou je například lišaj smrtihlav, který někdy piští. Babočka admirál je, tak jako někteří ptáci, tažným motýlem. Je dobrým letcem a podniká daleké cesty, někdy i vysoko v horách, až do výšky 2000 m. n. m.⁸

Organizace výtvarné práce pak byla následující. Žáci se rozdělili do čtyř skupin. Jeden z nich si přišel vylosovat jedno vývojové stadium motýla. Ve skupince, která si vytáhla první fázi, tj. vajíčka nakladená na spodní straně listu, děti pracovaly kombinovanou technikou. List na čtvrtku namalovaly vodovými barvami, vystřihly, vybarvily z druhé strany a nalepily na něj shluk vajíček zmuchlaných z bílého krepového papíru.

Obrázek 34: Malba vodovými barvami

Obrázek 35: Papírová muchláž

Druhá parta měla za úkol vytvořit housenky. Nejlepším materiálem se zdál být textil. Děti použily staré ponožky, ze kterých postupně vycpáváním a vyvazováním pomocí provázku vznikaly prostorové objekty.

⁷ MOUCHA, J. *Motýli* Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, n. p., 1962. 142 s. strana 7

⁸ MOUCHA, J. *Motýli* Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, n. p., 1962. 142 s. strana 80

Obrázek 36: Práce s textilem

Obrázek 37: Housenky

Stejně tak - trojrozměrně - vytvářely děti kukly (třetí vývojovou fázi). Ovšem zpracování úkolu se lišilo nejen tvarem, ale také materiálem. Housenky se nám zakuklily do ruliček od toaletního papíru zaplněných novinami a omotaných bavlnkou. Nakonec je žáci ještě natřeli temperovými barvami.

Obrázek 38: Kukla

Obrázek 39: Kukly na větvičce

Z mého pohledu nejzajímavější byla práce poslední skupiny. Děti si nejdříve vyrobily společně matrici. Na čtvrtku nalepovaly menší zaoblené tvary - šupinky motýlích křídel. Pak jsme se chvíli zabývali matematikou a osovou souměrností. Na přeložený pomocný papír načrtly polovinu motýla. Vystřihly a tím si vytvořily šablonu, kterou obkreslily na kopírovací papír. Pod něj vložily matrici a hra mohla začít. Na frotáž použily pastelky anebo voskové pastely. Střídáním barev, jejich kombinováním a posouváním papíru žáci experimentovali a vytvářeli další a další efekty. Pracovali s velkým nadšením a já s velkým nasazením. Pobíhala jsem od jedné skupiny ke druhé, radila, pomáhala

a hlavně chválila. Děti nechtěly přestat, pracovaly by ještě po zvonění. Čekal nás však úklid, proto jsme si hodnocení a prezentaci žákovských prací nechali na druhý den do prvouky. Ukázalo se, že si děti pěkně pamatují všechna vývojová stádia motýla i četné zajímavosti.

Obrázek 40: Frotáž pastelkou

Obrázek 41: Sběrka motýlů

Těším se, že stejný kolektiv budu mít i v příštím školním roce. Chtěla bych ve stylu projektové výuky pokračovat. Myslím si, že žáci třetí třídy už zvládnou složitější výtvarné techniky grafické, perokresbu, vitráž a další.

3.4 Hodnocení

Již na samém začátku mé pedagogické praxe jsem s hodnocením prací z výtvarné výchovy měla problémy. Zavedená stupnice známek 1 - 5 mi nevyhovovala. Všem svým žákům jsem na vysvědčení dávala jedničky. Až mi jednou zástupkyně ředitele řekla: „Jak to, že mají všichni jedničky? Neříkejte, že nemáte ve třídě mazala, který by nemohl mít dvojku?“ To mě pobouřilo, vždyť přeci nehodnotím jenom výsledek - produkt výtvarné práce, ale práci jako takovou. Jednotlivé kroky, k činnosti jako je sestavení kompozice, namíchání barev, vystihnutí tvaru, konturování, vyjádření myšlenky, objemu, hry světla a stínu,... Neméně důležitým kritériem hodnocení je vztah k předmětu výtvarná výchova. To, s jakou chutí žák přistupuje k zadanému úkolu, s jakým zaujetím nabízí řešení výtvarného problému,... A nebudu přeci děti trestat za to, že nemají výtvarné nadání. Své stanovisko jsem tenkrát obhájila. Ale nejráději bych známkování výchov zrušila. Ten pocit mám stále.

Naštěstí se dnes pojetí výtvarné výchovy liší. Nejde o to zaplnit školní nástěnky výkresy ideologicky zaměřenými. Učitelé nahlíží na výsledky výtvarných aktivit komplexně, v kontextu s postupnými kroky a západem pro věc.

Hodnocení jednotlivých prací projektu probíhalo ve dvou rovinách. Musím zde ovšem upřesnit slovo „práce“. Nejedná se o výsledný produkt, tedy hotové výtvarné dílo, ale o činnost, průběh, proces tvoření. Za prvé jsme hodnotili formou besedy. Žáci měli možnost prezentovat svůj výtvar, obhajovat své postupy, vyjádřit své pocity, které je při tvoření provázely. Mohli komunikovat se spolužáky, diskutovat nad problémy. Porovnávat si svoje postupy i výrobky. Potom jsem do diskuze vstoupila já se svými postřehy. Chválila jsem každého, kdo nepracoval povrchně, ale jeho přístup byl soustředěný, plný tvůrčího zájmu. Žákům, kterým se něco nepodařilo, jsem poradila, jak se příště chyby vyvarovat.

Známka v žákovské knížce rozhodně nevyjadřovala míru získaných dovedností, líbivost díla nebo můj subjektivní pohled. Možná jsme odkryli ještě jednu, třetí rovinu hodnocení. A to ve smyslu hodnotit = vytvářet hodnotu, tedy zhodnocovat nebo kultivovat. Pro některé žáky a především pro některé rodiče je, bohužel, stále právě známka tou hodnotou, jakýmsi platidlem za práci. Za kultivaci dětského projevu v oblasti výtvarného umění jsem dostala i já zapláceno. Platidlem s vysokou hodnotou se stala radost na tvářích a dychtivé pohledy očí mých žáků.

4 Závěr

Ano „cesty jsou zde kvůli putování, ne kvůli cíli“. Tato moudrá slova jsem si kdysi rychle napsala na kus papíru při sledování filmu Anna a král. Ještě jsem netušila, že se mi budou hodit do závěru mé bakalářské práce, ale určitě jsem věděla, že se v nich skrývá velká pravda. Také mě práce na tvorbě projektu i jeho realizace velmi obohatila. Dostala jsem možnost kriticky se zamyslet nad svou prací, získat nové podněty, prostudovat spoustu odborné literatury.

Snad se mi projektovou výukou podařilo zasít do každého z mých žáků semínko, ze kterého vyklíčí luční rostlinka. Ta bude sílit a růst stejně tak, jako se bude rozvíjet zájem dětí o přírodu a svět kolem sebe. Zájem nebude jen povrchní, děti si budou klást otázky a budou hledat odpovědi. S rozvojem dětského myšlení se rozšíří také schopnost uvažování, nacházení souvislostí a výtvarné vyjadřování posílí kreativní složku dětské osobnosti. Z mých lučních rostlin vznikne krásná, rozkvetlá, voňavá louka. Až vás vaše cesta na mou louku zavede, zatoužíte po kontaktu s ní. Lehnete si do chladivé trávy, ucítíte nádhernou vůni, zaslechnete zvuky lučního hmyzu, zvednete oči k nebi a jen tak necháte plynout čas.

Použitá literatura

Publikace

1. SMITH, R. *Encyklopedie výtvarných technik a materiálů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Slovart s.r.o., 2000, 352 s. ISBN 80-7209-245-6
2. ČTVRTEK, V. *POHÁDKOVÝ ROK*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985. 195 s. ISBN 305-22-857
3. BARNES-MELLISHOVÁ, G. *Akvarel, úvodní kurs*. 1. vyd. Praha: Euromedia Group, k.s., 2007, 128 s. ISBN 978-80-242-1875-5
4. ROESELOVÁ, V. *Prostorová tvorba ve výtvarné výchově pro základní školu 1*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2006. 63 s. ISBN 80-7290-254-7
5. KRČEK, J. *Špalíček lidových písní*. 1. vyd. Praha: Albatros nakladatelství a.s., 2008. 109 s. ISBN 978-80-00-02176-8
6. MOUCHA, J. *Motýli* Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, n. p., 1962. 142 s.

Prameny z internetu

1. *Studijní materiál k výstavě - Zora Ságlová* [cit. 9.4.2012]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.iluze55.net/maturita/matrialy/Saglova.pdf>>
2. *Eadweard Muybridge* [cit. 9.4. 2012]. Dostupné na World Wide Web: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Eadweard_Muybridge>